

CUM REALIZAM LECȚIILE DE CULTURA ÎN CADRUL ORELOR DE ISTORIE

ELENA MUNTEANU

În perioada actuală, cînd în țara noastră socialismul a învins deplin și definitiv la orașe și sate, crește rolul activității conștiente a maselor în realizarea sarcinilor pe care le implică desăvîrșirea construcției socialiste și trecerea la comunism.

Însușirea temeinică a filozofiei marxist-leniniste contribuie la dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, oferind un îndreptar sigur în lupta pentru dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului în lupta pentru progresul științei și culturii. În zilele noastre, cultura a pătruns adînc în mase și este un bun al întregului popor.

Elevii, viitorii constructori ai comunismului, alături de ceilalți cetățeni, trebuie să-și însușească tot ce a dat mai bun omenirea pe tărîm cultural, științific. „Numai însușindu-ne cunoștințele întregii culturi multimilenare a omenirii putem construi și dezvolta cu succes cultura nouă, socialistă”¹. Aceasta se face în primul rînd în școală. „*Principala izvor de cultură și factor de civilizație...*”², în cadrul tuturor obiectelor de învățămînt, un rol însemnat revenind și lecțiilor de istorie și în special celor de cultură. Lecțiile de cultură au o mare importanță în educația estetică, patriotică și internaționalistă a elevilor. Ele contribuie la lărgirea orizontului lor cultural, la formarea gustului pentru artă, literatură, muzică, la formarea culturii generale a tinerilor.

Lecțiile de cultură sînt foarte frumoase, dar, în același timp, deosebit de grele. Ele cer profesorului o informare multilaterală permanentă și o stăpînire deosebită a metodicii predării acestor lecții. A înșira zeci de nume de oameni de artă sau de știință dintr-o epocă dată nu înseamnă a face o lecție de cultură. O lecție de cultură presupune nu numai muncă de informare, ci și gîndire stăruitoare pe linia realizării corelării cu celelalte obiecte de învățămînt. Este simplu să se citească prefața la *Cromwell* a lui V. Hugo și apoi să se expună romanticismul. Mai important este însă a se folosi cunoștințele elevilor privind acest curent pe care ei le-au dobîndit în clasa a IX-a la limba română. Tot astfel, atunci cînd prezentăm elevilor gîndirea filozofică a unei perioade este bine să folosim ce-au învățat ei la disciplinele economie politică și socialism științific. În acest

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, București, E.S.P.I.P., 1956, p. 268—269.

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1965, p. 52.

fel realizată legătura cu celelalte obiecte de învățămînt, elevii sînt solicitați să gîndească, să facă legătura între fenomene, generalizări, să tragă concluzii. Predate în acest context, lecțiile de cultură plac elevilor și contribuie din plin la lărgirea orizontului lor cultural.

Noțiunea de cultură trebuie formată la elevi treptat, cu multă grijă, pentru a i se contura cu precizie conținutul și sfera. Ei vor fi pregătiți să urmărească în mod dialectic dezvoltarea culturii, factorii care i-au determinat apariția, evoluția, conținutul. Din lecțiile predate, elevii trebuie să rețină cu ușurință elementele esențiale care să le înlesnească înțelegerea și aprecierea justă a fenomenelor culturale. Astfel trebuie să fie limpede pentru ei faptul că elemente ale culturii încep să apară o dată cu activitatea în producție a oamenilor, că de la descoperirea focului, a roții olarului și de la ornamentele uneltelor primitive pînă la folosirea energiei atomice și la capodoperele artei universale realizările culturale au dus pe om la descătușare din ce în ce mai accentuată față de mediul înconjurător; că fiecare progres în domeniul culturii a fost un pas spre libertate, progresele culturii fiind de-a lungul istoriei omenirii progrese atît în domeniul material, cît și în domeniul spiritual.

Este necesar, desigur, ca asemenea afirmații cu caracter general să fie sprijinite de bogate exemplificări care să permită elevilor să ajungă ei înșiși la asemenea concluzii. Se va sublinia, bineînțeles, în primul rînd rolul determinant al uneltelor de muncă ce constituie elementele de bază ale culturii materiale, faptul că această cultură este condiția esențială pentru existența culturii spirituale.

Teza materialismului istoric potrivit căreia viața materială determină cultura spirituală poate fi ilustrată în oricare lecție de istorie și cu multă ușurință în cadrul lecțiilor de cultură. Așa, de pildă, la lecția de istorie a patriei despre „Cultura feudalismului timpuriu” se poate urmări în mod concret reflectarea evoluției economice și social-politice în arta Țării Românești și a Moldovei. Datorită lentei evoluții a condițiilor de viață ale țărănimii, cultura populară apare mai strîns legată de tradiție decît cultura clasei feudale. Poporul păstra în construcția locuințelor, în port, în ceramică, în producția sa literară tradiții culturale mergînd pînă în cele mai depărtate timpuri, îmbogățite în cursul vremii atît prin opere de creație proprie, cît și prin contactul cu alte populații¹.

Pe măsură ce se adîncește diferențierea socială, din acest fond comun al culturii populare se desprinde treptat cultura clasei feudale, care va exprima pozițiile și interesele acestei clase, servind la întărirea dominației ei în cadrul societății². După constituirea ei, clasa dominantă avea nevoie de dezvoltarea unei ideologii care să susțină noua bază feudală, de cetăți pentru asigurarea dominației sale politice, de construcții religioase impunătoare, de un fast care să satisfacă propriile-i exigențe de viață și care în același timp să insuflă respect și teamă celor supuși³.

Dacă urmărim mai departe cultura în timpul feudalismului dezvoltat, se poate arăta foarte clar elevilor cum dezvoltarea meșteșugurilor, a tîrgurilor și orașelor, centralizarea statelor feudale Moldova și Țara Românească, creează o

¹ Vezi *Istoria României*, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 176.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

bază mai largă pentru evoluția artistică, evoluție care atinge acum apogeul. Cultura acestei epoci se oglindește pregnant îndeosebi în numeroasele monumente moldovenești, fie că este vorba de arhitectura militară sau eclesiastică, care au cunoscut o deosebită înflorire.

În lecțiile de istorie universală poate fi subliniată cu aceeași eficiență ideea rolului determinant al vieții materiale. Vorbind, bunăoară, despre dezvoltarea filozofiei din perioada 1789—1871 (în cadrul lecției privind „Dezvoltarea culturii universale” la clasa a X-a), am arătat că ea se afla sub influența filozofiei germane, care avea anumite particularități. Particularitățile acestei filozofii le-am explicat pe baza analizei condițiilor social-economice din Germania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Germania continua să rămână în această vreme mult în urmă din punctul de vedere al dezvoltării economice față de celelalte țări occidentale. Ea era fărâmițată în numeroase mici state feudale, ceea ce frâna dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste. Burghezia germană, dependentă de nobilimea feudală, era prea slabă din punct de vedere economic și politic pentru a putea lupta deschis împotriva feudalismului. Această slăbiciune cât și teama burgheziei germane față de consecințele practice ale revoluției franceze care pusese în mișcare masele a determinat slaba capacitate politică a burgheziei germane și compromisul ei cu nobilimea feudală. Acest raport de forțe privind clasele sociale în Germania și-a pus amprenta asupra concepțiilor filozofice, determinând orientarea lor preponderent idealistă, cum a fost la Kant, Hegel.

Din cele prezentate mai sus reiese cum în cadrul lecțiilor de cultură se poate releva în lumina materialismului istoric, în chip firesc, că viața materială determină conștiința oamenilor și nu invers.

O atenție deosebită trebuie dată și explicării existenței celor două culturi în orînduirile bazate pe clase antagoniste; elevii trebuie să înțeleagă acest fenomen în toată complexitatea lui. De pildă, la lecția de istorie a patriei intitulată „Cultura în feudalismul dezvoltat” am subliniat faptul că, în timp ce realizările de mare frumusețe sub raport etic și artistic ale literaturii populare din acea vreme continuă să se transmită oral, în cultura clasei dominante scrisul capătă o folosire tot mai largă. Limba de cultură a clasei feudale continuă să fie însă o limbă străină, slavonă sau latină. Totuși, în această perioadă începe să se folosească și limba poporului, ceea ce va duce la realizări de o mai mare originalitate și va permite răspîndirea scrisului în pătri mai largi.

În cadrul discuțiilor purtate cu elevii s-a subliniat că începuturile scrisului în limba română și înlocuirea treptată a limbilor slavonă și latină cu aceea a poporului reprezintă cel mai însemnat moment cultural din istoria medie a României. Pe de altă parte s-a subliniat că acest fenomen a fost în bună măsură rezultatul luptei maselor populare împotriva claselor dominante și a bisericii, care au fost silit să accepte ca limbă literară limba vorbită de popor. Astfel iese în evidență rolul luptei de clasă în dezvoltarea culturii feudale. Trecerea de la limba slavonă la cea română este și urmarea ridicării la cultură a unor pătri sociale mai largi, cum ar fi mica boierime și orașenimea ¹.

¹ *Istoria României*, vol. II, p. 705.

În pregătirea pentru lecțiile de cultură, un loc deosebit de important îl ocupă și găsirea mijloacelor care să asigure eficiența lor, formarea convingerii că este necesară cunoașterea principalelor valori spirituale date de omenire, deoarece tot ce a dat mai bun omenirea stă la baza realizărilor culturii contemporane.

O altă idee de seamă care trebuie urmărită în cadrul lecțiilor de cultură este legată de felul în care reușim să le trezim elevilor sentimentul de mândrie pentru cultura națională, pentru poporul nostru, creatorul ei, dacă este vorba de o lecție de istorie a patriei, cât și de dragoste, admirație față de valorile culturii universale, dacă este vorba de o lecție de istorie universală.

La lecția intitulată „Dezvoltarea culturii în feudalismul dezvoltat în țara noastră” am reușit acest lucru în special când le-am vorbit elevilor despre arta moldovenească, despre stilul moldovenesc, ștefanian, plin de originalitate și de măiestrie artistică. Am exemplificat această idee prin prezentarea mănăstirilor din nordul Moldovei, și în special a mănăstirii Voroneț, a cărei frumusețe a impresionat și pe străini. Am dat elevilor amănuntul că la U.N.E.S.C.O. arta moldovenească a fost apreciată în chip deosebit, editându-se un album cu fotografiile ale mănăstirilor din nordul Moldovei, și că mănăstirea Voroneț a fost declarată monument internațional de cultură. Aceste informații au avut darul să trezească elevilor admirație și respect pentru harnicul nostru popor, făuritorul adevăratei culturi materiale și spirituale.

În lecția „Dezvoltarea tehnicii și științei în secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea”, vorbind despre oamenii de știință ai vremii, am subliniat că aceștia au luptat pentru apărarea adevărului cu sacrificiul vieții lor. Ca exemplu a fost dat spaniolul Miguel Servet, care a descoperit în secolul al XVI-lea circulația sîngelui. Am arătat în câteva cuvinte care era concepția acestui savant. El susținea cu mult curaj, într-o epocă în care fanatismul religios era puternic, faptul că Dumnezeu este un cuvînt fără sens, fără conținut și nu reprezintă nimic. În lucrarea sa *Restituția creștinismului*, el afirma că universul n-a fost creat de nimeni, deoarece dănuiește din veșnicie și că materia este prima realitate, iar teoria scolastică, potrivit căruia „sufletul” este considerat de esență spirituală, reprezintă o eroare¹.

Analiza acestui exemplu a contribuit la întărirea sentimentului de reprobare, de indignare față de biserică și acțiunile ei, îndreptate împotriva progresului omenirii. Prin astfel de exemple, lecțiile de cultură contribuie și la educația ateist-științifică a elevilor. Prezentarea cîtorva exemple în chip viu, cu pasiune în cadrul lecțiilor de cultură le trezește elevilor interesul și admirația pentru valorile culturii patriei și a celei universale, fapt ce se concretizează prin o bogată informare ce depășește adesea cunoștințele oferite de manual.

Vom urmări în cele ce urmează cum realizăm practic, la clasă, unele lecții importante de cultură din diferite orînduiri sociale, punînd accentul atît pe metodele folosite, cât și pe rezultatele obținute. Ne vom opri pentru început asupra lecției privind „Înflorirea culturii antice grecești” (două ore). Întotdeauna cînd am predat această lecție, am avut grijă să reiasă în chip firesc ideea reflectării transformărilor economice și social-politice ale Atenei în diferite domenii ale culturii; să rezulte clar că drept urmare a înfloririi economiei sclavagiste și a existenței regimului democratic, îndeosebi la Atena, și cultura greacă a cunoscut

¹ „Știință și tehnică”, 1962, nr. 2, p. 30—31.

o mare înflorire ; de ce cultura din secolul al V-lea se deosebește de aceea din secolele anterioare ; că în lumea greacă rolul hotărâtor îl are acum democrația sclavagistă ateniană. Drept urmare, cultura democratică ia locul culturii aristocratice din secolele VIII—VI î.e.n.

La Atena se dezvoltă în primul rând genuri noi, ca istoria, oratoria, dar mai ales drama. În secolul al V-lea î.e.n., însăși arta se democratizează și, prin aceasta, Atena devine, după cum spune Tucidide, educatoarea întregii Grecii.

Caracterul democratic al culturii din acest secol reiese și din felul în care erau organizate și din locul pe care-l ocupau la Atena marile serbări-penatenele, dionisiile și misterele de la Eleusis, date în cinstea celor mai populari zei greci : Atena, Dionysos și Demeter. Acestea erau organizate de stat și o bună parte din cheltuieli erau suportate de particularii bogați. Ele nu erau totuși, accesibile sclavilor, iar din rîndurile populației libere sărace foarte puțini au reușit să se bucure de onorurile și privilegiile ce se acordau victorioșilor. Deci democratismul era limitat, favorizînd pe cei bogați. Jocurile olimpice aveau, de fapt, un pronunțat caracter aristocratic, biruitorii, în majoritatea lor, aparținînd acestei clase. Din aceste serbări, și în special din cele date în cinstea lui Dionysos, au luat naștere comedia și mai ales tragedia greacă, care este unul din cele mai frumoase produse și cel mai original al genului atenian..., un rezumat al civilizației grecești. Serbările care se făceau în cinstea lui Dionysos, ocrotitor al viței de vie și simbol al fertilității, aveau loc primăvara, iar cei ce luau parte la ele cîntau în cor imnuri în cinstea zeului și se îmbrăcau în piei de țap (*tragos*). Astfel s-a născut tragedia sau cîntecul țapilor.

După ce am vorbit elevilor, folosind cunoștințele lor de la limba română, despre rolul corului, desprinderea actorilor, introducerea costumelor, decorurilor și a scenei, am prezentat operele tragedienilor greci din secolul al V-lea, care, sub o formă sau alta, oglindesc frămîntările epocii, ocupînd prin această problematică un loc deosebit în cultura universală. Folosind aceste cunoștințe, pe de o parte, și elementele noi aduse în explicație, pe de altă parte, am relevat împreună cu ei importanța marilor tragedieni greci : Eschil, Sofocle și Euripide. Aprecierile făcute de clasicii marxismului asupra acestor reprezentanți ai culturii antichității i-au impresionat în mod deosebit pe elevi și ei le-au reținut cu multă ușurință. Engels, de pildă, îl numește pe Eschil „părintele tragediei grecești“. Eschil îmbina în teatrul său simplitatea și grandoarea cu o măiestrie care emoționează puternic și astăzi. El zugrăvește în tragediile sale conflicte dramatice izvorîte din ciocnirea dintre voința liberă a omului și soarta, căreia trebuie să i se supună deopotrivă toți muritorii. Încrederea în soartă și neputința omului de a i se opune constituie o limită, o prejudecată moștenită dintr-o lume apusă, este concepția unei epoci de tranziție către democrația sclavagistă, în care trăia Eschil. Cu toate limitele lui, Eschil este mare ; el, ca și orice alt om de artă sau știință, trebuie studiat de pe poziții înaintate, științifice. Numai așa vom putea încadra în epocă creatorul și opera sa.

Dintre tragediile sale am insistat asupra tragediei *Prometeu înlănțuit* în care se reflectă tocmai concepția epocii de tranziție, setea de libertate și de creație, dar și imposibilitatea de a le obține din cauza tradiției. În același timp este demnă de subliniat măreția figurii lui Prometeu, mult apreciată de Marx, care-l socotește „cel mai nobil sfînt și mucenic din calendarul filozofiei“.

Pe aceeași linie am mers când le-am vorbit elevilor de Sofocle și de Euripide. Sofocle a trăit chiar în epoca lui Pericle, epocă plină de transformări importante. Aceste transformări au influențat opera lui, el zugrăvind personajele mai aproape de realitate. Cu toate că și el recunoaște puterea destinului, acesta nu copleșește cu totul omul și voința lui. Euripide merge mai departe, prezentînd în tragediile sale voința omului pe același plan cu cea a zeilor, de a căror existență și putere se îndoiește. În opera lui, omul apare eliberat de sub puterea religioasă. Această idee trebuie subliniată firesc și cu convingere, în așa fel încît să pătrundă în inimile elevilor și astfel să contribuie la educația lor ateist-științifică. Dintre operele acestor doi tragedieni, mai importante sînt *Antigona* și *Oedip rege* ale lui Sofocle și *Medeea*, *Andromaca* și *Electra* ale lui Euripide.

Vorbînd despre *Antigona*, am scos în evidență dragostea frumoasă dintre frați și față de părinți. Elevii au venit cu completări din lectura și analiza pe care o făcuseră la limba română. O săptămîină după lecția noastră am urmărit, împreună cu elevii, *Antigona* la Teatrul tineretului.

Elevii, bazîndu-se pe cunoștințele primite la istorie și limba română, au știut să încadreze ușor în timp opera și s-o înțeleagă ca pe o adevărată creație a clasicismului grec. Acest procedeu a avut menirea să fixeze cunoștințele primite în școală și să contribuie la lărgirea orizontului cultural al elevilor. Aceleași metode au fost folosite cînd am prezentat comedia greacă și pe reprezentantul ei, Aristofan.

În această lecție ne-am oprit și asupra dezvoltării filozofiei, cu care prilej ni s-a părut deosebit de important să explicăm pe înțelesul elevilor faptul că filozofia este străbătută de două curente: materialism și idealism. Să-i facem să înțeleagă, de fapt, problema fundamentală a filozofiei. De aceea, cînd am explicat această problemă, am pornit de la cunoștințele elevilor obținute la fizică, botanică, geografie, chimie etc. Am stabilit împreună cu ce trebuie să se ocupe aceste discipline, subliniînd materialitatea elementelor studiate, a conținutului acestor discipline. Concluzia: lumea este materială, știința ne dovedește acest lucru. Am arătat că lumea materială există chiar dacă noi vrem sau nu, adică independent de voința noastră. Unii filozofi greci, ca Thales, Heraclit, au afirmat că lumea este materială. Heraclit, bunăoară, spunea că lumea „n-a fost făcută de nici un zeu și de nici un om, ci a fost, este și va fi un foc ce dănuie de-a pururi, aprîndu-se după o măsură anumită”¹.

Împreună cu elevii am interpretat afirmațiile lui Heraclit, care dovedesc de fapt concepția lui materialistă despre lume. Lumea n-a fost creată, ci a existat dintotdeauna, fiind materială și în continuă mișcare. „a fost, este și va fi un foc ce dănuie de-a pururi”. Focul este element material, deci Heraclit pune la baza lumii materia. În general, gînditorii materialişti socoteau că lumea s-a format dintr-un element material unic: apa, focul, aerul etc.

În același chip am discutat despre concepția materialistă a lui Democrit, care face un pas înainte în filozofie, ajungînd la concluzia că lumea este materială și că materia este formată din atomi care se găsesc în continuă mișcare. Prin această concepție, Democrit, care avea și serioase cunoștințe de matematică.

¹ *Crestomația de texte privitoare la istoria antică*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1963, p. 118.

fizică, astronomie, a dat o puternică lovitură concepțiilor religioase despre natură¹.

Spre deosebire de acești gânditori, care încercau să explice lumea în mod materialist, o serie de filozofi au căutat s-o explice în chip idealist, mistic. Am insistat asupra trăsăturilor idealismului, arătând că filozofii idealiști susțineau că lumea nu este materială, că este produsul ideilor, spiritului sau că este creată de o forță divină și că, așa stînd lucrurile, natura este veșnică și neschimbată.

Pe baza cunoștințelor științifice primite la diferite obiecte de învățămînt, împreună cu elevii am subliniat netemeinicia, falsitatea acestor teorii, care, sub o formă sau alta, sînt susținute și de idealiștii contemporani. Totodată am relevat că concepțiile filozofice idealiste apără interesele claselor retrograde; de pildă, filozofii idealiști din antichitate apărau interesele aristocrației sclavagiste, din care făceau de obicei parte. Aceștia urau democrația, așa cum făcea Platon, care spunea că într-un stat ideal două clase trebuie să se bucure de drepturi și de libertate: filozofii și războinicii. Cei ce munceau însă aveau datoria să-i întrețină pe primii, fără a avea drepturi în stat. Deci idealiștii apărau interesele aristocrației sclavagiste, forța cea mai retrogradă din Grecia antică. Această concepție (sub diferitele ei forme) era împotriva progresului societății, încătușa dezvoltarea ei.

Cel mai mare gânditor al antichității însă, Aristotel, a combătut idealismul lui Platon și a încercat să explice lumea de pe poziții materialiste. Numai că și el susținea menținerea sclaviei. „Dintre diferitele unelte — spune el —, unele sînt neînsuflețite, iar altele însuflețite. Bunăoară, în mîna cîrmaciului, cîrma corabiei este o unealtă lipsită de viață, pe cîtă vreme un matelot înseamnă un instrument cu suflet..., sclavul — un bun înzestrat cu suflet... Sclavul, prin însăși natura lui, este cel înzestrat cu rațiune doar în măsura în care izbuteste să pricape ceea ce îi explică alții, el însuși nefiind capabil să judece”². Deci gîndirea lui filozofică a cunoscut limitele societății în care a trăit.

Concepția idealistă despre lume a fost combătută de materialiști, care reprezentau interesele forțelor sociale progresiste. Concepția materialistă urmărea progresul social.

Aceste două linii în filozofie se situau pe poziții opuse, reprezentau interese opuse, contradictorii, prin urmare între ele va fi o luptă continuă, de neîmpăcat. Tocmai această luptă dintre materialism (cu reprezentantul său Democrit) și idealism (cu reprezentantul său Platon) caracterizează întreaga istorie a filozofiei din Grecia antică.

Am apreciat că este important să analizăm, pe înțelesul elevilor, dar nu simplist, concepția materialistă și cea idealistă despre lume, cît și lupta dintre ele, pentru ca în felul acesta, cînd vor studia în orele de socialism științific problema fundamentală a filozofiei, să se poată folosi de cunoștințele căpătate la istorie. Am acordat și acordăm acestei probleme-cheie din lecțiile de cultură o deosebită importanță, cu atît mai mult cu cît înțelegerea clară a acestei probleme contribuie mult la formarea gîndirii istorice la elevi.

În cadrul acestei lecții (pentru care la clasă sînt afectate două ore), m-am oprit în chip deosebit și asupra artei grecești din secolul al V-lea, cînd a cunoscut

¹ *Materialism dialectic. Manual*, București, Edit. politică, 1964, p. 32.

² *Crestomația de texte privitoare la istoria antică*, p. 104—105.

cea mai mare înflorire și când centrul artistic al întregii Grecii devenise Atena.

Am insistat asupra ideii că dezvoltarea înfloritoare a artei grecești din secolul al V-lea este legată de progresele pe care le-a cunoscut economia sclavagistă ateniană și de regimul său democratic. Atena dispunea de resurse economice considerabile. Elevii știau din lecțiile anterioare că piețele Italiei meridionale fuseseră inundate cu produse ateniene, că Atena avea debușuri și în Pontul Euxin. De asemenea, elevii au reținut faptul că forțele Atenei au crescut și mai mult după ce conducerea cetății a trecut în mâna partidului democrat, care a reușit să facă din ea un centru economic, politic și cultural cum nu mai cunoscuse până atunci lumea elenică.

Această situație social-economică și politică a pus pecetea și asupra artei grecești din acea vreme. Artistul atenian din secolul al V-lea avea încredere în tăria instituțiilor democratice ale polisului său, pentru care lucra, și în forțele sale înseși. O asemenea încredere este dătătoare de energie și stimulative a talentului.

În special în timpul lui Pericle, arta greacă ajunge la perfecțiune, creîndu-se opere neîntrecute. Acestea au fost inspirate din viață și ele se remarcă prin realism, grație, eleganță, simplitate, proporționalitate și armonie¹. Aceste trăsături ale artei grecești se întîlnesc atît în arhitectură, sculptură, pictură, cît și în muzică.

În prezentarea artei grecești a secolului al V-lea am pornit de la planul de înfrumusețare a orașului Atena, făcut de Pericle după alungarea persilor. Acest plan cuprinde temple admirabile, portice, statui, basoreliefuli și picturi.

Templul rămîne cel mai caracteristic monument al artei grecești din secolul al V-lea î.e.n., și ceea ce-i dă templului antic grec măreție și frumusețe este înfățișarea lui exterioară: frontoane, friză, coloane. Coloanele grecești, după decorația lor, în special a capitelului, se împart în trei stiluri: doric, ionic și corintic. Am explicat elementele caracteristice fiecărui stil cu ajutorul unor schițe, în așa fel încît să se poată reține ușor deosebiriile dintre coloane. Vorbindu-le elevilor despre templul grec, despre stilurile coloanelor grecești, le-am propus să mergem să identificăm elemente ale templului grec la o biserică grecească. La sfîrșitul săptămîinii, într-o duminică de dimineață am vizitat cu elevii clasei a VII-a o biserică grecească din Bd. Tolbuhin (colț cu B-dul Republicii). Elevii au recunoscut apoi stilul coloanelor de la Ateneu, Palatul Republicii, Casa Centrală a Armatei etc.

Monumentele arhitecturale cele mai importante le găsim însă pe Acropole. Artiștii atenieni au căutat să facă din Acropole, această stîncă ce domină orașul, un ideal de frumusețe care să stîrnească admirația lumii întregi².

Vederea generală a Acropolei i-a impresionat profund pe elevi. În acel moment am continuat explicația cu următorul citat: „Vizitatorul care se urcă pe Acropole, copleșit de amintirea trecutului, trebuie să admire palidele ruine de glorie elenică de altădată nu cu ochii omului de astăzi, ci să se transpună în vremea lui Pericle, cînd atenianul vedea în operele artiștilor săi desfășurarea însăși a istoriei Atenei... Ruinele Acropolei formează nu un muzeu arheologic,

¹ D. Berciu, *Istoria artelor*, București, Imprimeria C.F.R., 1947, p. 247,

² *Ibidem*, p. 400.

cu o viață încremenită, ci un muzeu istoric ; în fiecare monument este un izvor, un pîrîiaș care, ducînd cu sine conținutul unui eveniment istoric, merge mai departe ca să se verse în fluviul cel mare al istoriei Atenei și acesta în apele mult mai cuprinzătoare ale istoriei poporului elen și în acelea ale istoriei universale¹.

Ne-am oprit apoi la cîteva din monumentele artistice de pe Acropole, dînd explicațiile necesare în legătură cu Propileele, intrarea monumentală în Acropole, al căror stil îl întîlnim întîi în arhitectura egipteană. Elevii și-au amintit de Aleea sfînșilor din Teba și au tras concluzia că această intrare monumentală în templu este un element oriental în arta greacă. Le-am vorbit apoi despre Partenon și le-am arătat fotografia lui, din care au recunoscut că este construit în stil doric, despre Erehteion în stil ionic, templu a cărui caracteristică sînt coloanele-statuie de femei, numite cariatide. Aceste explicații au fost însoțite de fotografiile respective. Ne-am oprit și asupra statuii zeiței Atena Promachos. Aici am folosit cunoștințele elevilor din mitologia greacă și singuri mi-au descris această statuie înaltă de 9 m, cu coiful și sulița aurite. Aceste elemente arătau de departe corăbierului că se apropie de Atena. Opera lui Fidias era un simbol al puterii Atenei, un memento pentru cetățile care ar fi încercat să iasă de sub dominația politică ateniană.

Din prezentarea culturii grecești a reieșit importanța ei pentru cultura universală atît prin realizările în diverse domenii, cît și prin răspîndirea largă pe care a avut-o. Înșiși clasicii marxism-leninismului au avut o înaltă prețuire pentru realizările culturii antice grecești și le-am citit elevilor aprecierile lui Marx și Engels în legătură cu această cultură. „Gînditorii, artiștii și învățații greci — spune Marx — continuă să ne ofere desfătarea artistică și păstrează, într-un anumit sens, semnificația de ideal și de model, greu de imitat². Engels subliniază, la rîndul său : „În filozofie, ca și în atîtea alte domenii, să recurgem mereu la realizările acestui popor mic a cărui înzestrare și activitate universală i-au asigurat în istoria dezvoltării omenirii un loc pe care nu-l poate preînde nici un alt popor... În variatele forme ale filozofiei grecești găsim în germene, în stare născîndă, aproape toate concepțiile de mai tîrziu asupra lumii“³.

O lecție deosebit de importantă este și „Renașterea“. În predarea acestei lecții am pornit întotdeauna de la formarea relațiilor capitaliste în sînul feudalismului și de la ridicarea burgheziei, clasa purtătoare a noilor relații de producție. Aceste probleme le-am pus în discuția clasei cu ușurință, deoarece elevii cunoșteau procesul de formare a relațiilor capitaliste și a burgheziei din lecțiile anterioare și în special din cele care tratează formarea statelor centralizate în vestul Europei. Le-am întărit cunoștințele elevilor folosind aprecierea lui Engels, potrivit căreia în această vreme, în secolele XIV—XV, a fost atinsă „o treaptă incomparabil mai înaltă a industriei și comerțului, creată de burghezia medievală“.

Pe de o parte, producția a devenit o producție de masă, perfecționată și variată, iar pe de altă parte relațiile comerciale s-au dezvoltat într-o măsură mai largă. În dezvoltarea industriei a jucat un rol important atît tehnica nouă

¹ D. Berciu, *op. cit.*, p. 249.

² K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Edit. politică, 1960, p. 256.

³ F. Engels, *Dialectica naturii*, Edit. politică, 1959, p. 28.

ce lua naștere atunci, cât și invențiile tehnice pe care antichitatea nici nu le bănuise măcar (acul magnetic, tiparul, literele, hîrtia de in, hîrtia de bumbac, praful de pușcă, ochelarii, ceasul mecanic, uriașele realizări în domeniul măsurării timpului, precum și în mecanică)¹. Toate aceste descoperiri l-au făcut pe om să aibă încredere în forțele sale și l-au îndreptățit să proclame puterea nemărginită a rațiunii umane. Un asemenea om nu mai putea fi convins că este neputincios, că trebuie să-și dea seama de nimicnicia sa și să aștepte fericirea raiului².

Am subliniat că în aceste condiții s-a format o nouă cultură, laică, opusă celei feudale și proprie burgheziei, o cultură burgheză timpurie, corespunzătoare noului mod de producție capitalist. Menționînd că procesul de formare a acestei culturi se încadrează în marea mișcare social-politică și culturală din secolele XIV—XVI, numită Renaștere, am relevat cu toată grija că Renașterea pe tărîm cultural nu este o simplă întoarcere la cultura greacă, ci este vorba numai de un interes viu pentru cultura antică, este vorba de tendința de a prelua bogata moștenire a antichității pentru a dezvolta o nouă cultură europeană. Reprezentanții Renașterii nu imitau servil pe vechii artiști, ci îi studiau și învățau de la ei să făurească opere originale, noi.

Această epocă are un conținut ideologic exprimat prin noile concepții despre viață, filozofie, literatură, cunoscut sub numele de umanism, iar reprezentanții săi se numesc umaniști.

Făcînd legătura cu cunoștințele de la orele de limba latină, am stabilit că denumirea de *umanism* este legată de cuvîntul latinesc *humanus* „omenesc”. Deci în centrul preocupărilor noii culturi sînt omul și dezvoltarea multilaterală a însușirilor lui fizice și intelectuale.

Această nouă concepție despre valorile umane a permis extinderea spiritului de cercetare de pe poziții laice, practice, raționaliste. „Să nu fie mare, rîu, izvor ale căror forțe să nu le cunoști, toate păsările văzduhului, toți copacii..., toate ierburile pămîntului, toate metalele ascunse în adîncuri, pietrele Orientului și Sudului, nimic să nu-ți rămînă necunoscut”, spune umanistul Rabelais³.

Umaniștii au combătut în scrierile lor concepția feudală-bisericască despre lume, biserica, aroganța marilor feudali. Stimulîndu-i pe elevi să prețuiască aportul pozitiv al umaniștilor la dezvoltarea culturii Renașterii, m-am străduit să-i fac să înțeleagă și limitele lor, care decurg din interesele clasei pe care o reprezentau, burghezia. Deși în scrierile lor umaniștii ironizau abuzurile clerului și criticau puterea lumească a papalității, totuși nu atacau pe față instituția însăși a bisericii, deoarece socoteau religia necesară pentru ținerea în asuprire a maselor.

Reprezentînd concepția și interesele noii clase sociale, burghezia, care exploata și disprețuia masele populare, umanismul avea un caracter limitat de clasă. Umanismul a luat naștere întîi în regiunile unde se dezvoltaseră capitalismul și burghezia mai devreme, adică în orașele Italiei, leagănul umanismului italian fiind Florența, mare oraș industrial și bancar. În Italia, apariția umanis-

¹ *Metodica predării istoriei evului mediu în școala elementară și medie*, București, Edit. de stat pentru literatură științifică și didactică, 1951, p. 119.

² *Ibidem*.

³ Paul Constantinescu, *Studiu introductiv, în Maeștrii artei universale, Michelangelo*, București, Edit. pentru literatură și artă, 1957, p. 9.

mului a fost înlesnită atât de existența urmelor culturii antice din epoca romană, cât și de influența culturii clasice grecești, prin mijlocirea scriitorilor bizantini stabiliți în Italia înainte și după cucerirea Constantinopolului de către turci.

După prezentarea trăsăturilor esențiale ale umanismului, m-am oprit la principalii reprezentanți ai umanismului italian, a căror operă am analizat-o cu elevii în lumina caracteristicilor stabilite. Le-am arătat că în operele lor se oglindește noua lume ieșită din tenebrele misticismului, că literatura lui Dante, Petrarca sau Boccaccio este laică, în ea predominând dragostea pămîntească, conștiința civică, satira antifeudală sau ironizarea clerului¹.

În acest sens, am citat din „Divina comedie“ un fragment semnificativ pentru dezvăluirea caracterului hrăpăreț al fețelor bisericesti, în cazul de față fiind vorba de papa Nicolaie al III-lea :

„— Ce vrei atunci cu mine ?

De ți-e dorința ta să știi ce fui

Și numai ea pe-aceste riți te-alungă,

Să știi că marea mantie-o avui

Și-aieve-al Urșii pui, o mină lungă

Și-așa de-avid să-mi văd ursoii grași

Că banii strînși m-au strîns aici în pungă“.

După ce le-am vorbit elevilor și despre operele lui Machiavelli, Tasso, Ariosto, am analizat dezvoltarea umanismului în restul Europei.

Am relevat din nou că umanismul, fiind ideologia burgheziei, s-a dezvoltat acolo unde s-au format relațiile capitaliste : Anglia, Țările de Jos, Franța, Germania etc.

Folosind permanent cunoștințele cu privire la umanismul italian, prin comparație am subliniat cu ajutorul clasei trăsăturile acestei ideologii în alte țări, arătîndu-le și particularitățile respective. Astfel, am vorbit despre Shakespeare, Erasmus din Rotterdam, Rabelais, pe care i-am prezentat elevilor drept „titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului, ai multilateralității și ai erudiției“².

Particularitățile dezvoltării istorice ale Angliei au condiționat specificul umanismului englez, fapt ce se oglindește și în opera lui Shakespeare, în special în dramele lui. El a zugrăvit cu o incomparabilă măiestrie pasiunile ce frămîntă sufletul omului (Hamlet, Othello), precum și momentele cele mai zbuciumate ale istoriei Angliei din veacurile anterioare (Richard al III-lea etc.).

Umanistul francez Rabelais, în opera sa *Gargantua și Pantagruel*, face într-un stil viguros o critică usturătoare bisericii, îndeosebi erudiției sterile a scolasticii învechite, el fiind adeptul unei erudiții multilaterale. Spre a ilustra mai bine atitudinea lui critică față de instituțiile depășite, le-am citat elevilor un fragment din *Gargantua și Pantagruel* referitor la studiile scolastice ale lui Gargantua.

„I s-a propus (tatălui lui Gargantua n.n.) ca să-l dea pe acesta la învățătură pe mîna unui mare doctor sofist, numit magistrul Thubal Holofern. Acesta

¹ *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, București, Edit. de stat didactică și pedagogică, 1961, p. 220.

² K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 20, p. 330.

îl dăscăli așa de bine, încît ajunse să știe pe de rost și chiar de-a-ndaratelela abecedarul. Pentru aceasta i-au trebuit cinci ani și trei luni. Apoi studie cu el pe Donat, Tacit, Theodolet și Alanus în Parabolis, pe care îi dădu gata în treisprezece ani, șase luni și două săptămîni¹. Elevii singuri au interpretat acest text și au arătat că învățătura era pe atunci mecanică, sterilă și pe drept cuvînt a fost criticată de Rabelais.

În epoca Renașterii au cunoscut o deosebită înflorire și artele plastice: pictura, sculptura, ca și arhitectura. Această înflorire se poate compara, sub raportul frumuseții și al importanței, cu aceea a artei clasice grecești.

Ținînd seama de cele învățate în legătură cu „Umanismul“ elevii, prin comparație, au dedus că Renașterea artistică a apărut mai întîi tot în Italia, arătînd și cauzele care au determinat apariția ei întîi acolo și nu în altă parte.

Prin aceeași metodă, pornind de la trăsăturile umanismului, am stabilit, cu sprijinul clasei, trăsăturile Renașterii artistice. După ce am arătat etapele ei și le-am încadrat în timp, am trecut la prezentarea picturii. Elevii, cunoscînd caracteristicile umanismului și ale Renașterii artistice, au înțeles că și pictura va avea în centrul ei omul, că pictura plasează omul și acțiunea în spațiu în așa fel ca acesta să pară de o adîncime reală. Prin urmare, se folosește perspectiva în pictură tocmai datorită rezultatelor matematicii și opticii. Se dezvoltă tehnica coloritului, se tinde către un colorit natural și se studiază atent jocul luminii; un gen important al picturii devine portretul. Reprezentanții de seamă ai picturii, ca Leonardo da Vinci, Rafael, Michelangelo, Jan van Eyck, Velasquez și El Greco, aveau o pregătire multilaterală și munceau deosebit de mult. Leonardo a muncit patru ani la tabloul Giocondei, Michelangelo tot patru ani la pictura plafonului Capelei Sixtine, „una din cele mai strălucite creații artistice din cîte au fost vreodată zămislite de spiritul omenesc“².

Am subliniat totodată că numai cu talent, dar fără pregătire multilaterală și fără muncă perseverentă nu ar fi fost date omenirii opere de artă nepieritoare. Leonardo da Vinci n-a fost numai un mare pictor, ci și un geniu universal și atotcuprinzător, personalitatea și preocupările sale multilaterale fiind o sinteză minunată a întregii Renașteri. El căuta să pătrundă tainele naturii spre a da opere de artă de o calitate desăvîrșită. Ca exemplu am dat *Cina cea de taină* și *Gioconda*. Arătînd primul tablou, le-am spus elevilor că cei pictați sînt oameni din timpul său, din Milano. Pe pictor nu l-a interesat legenda biblică în sine, el redînd tema sub raport istoric, psihologic și poetic. Am urmărit diversitatea figurilor, a expresiilor, care dau la iveală o diversitate de stări sufletești. Tocmai în aceasta constă măreția tabloului.

Un scriitor italian, Vasari, l-a caracterizat astfel pe Leonardo: „În sufletul său s-a format o concepție atît de critică, încît el nu se mai supune nici unei religii, căci se pare că pentru el era un lucru mai măreț să fii filozof decît să fii creștin“³.

Cu o emoție deosebită am privit și discutat cu elevii tabloul Mona Lisei și ei au înțeles de ce Leonardo da Vinci a lucrat la el patru ani: ca să redea frumusețea ei spirituală și fără să vrea a celui care a pictat-o.

¹ *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, p. 220.

² Paul Constantinescu, *op. cit.*, p. 24.

³ Ovidiu Drimba, *Leonardo da Vinci*, București, Edit. tineretului, 1957, p. 26—27.

Am atras atenția elevilor asupra privirii Mona Lisei, care pare a se schimba mereu, o privire tandră, prietenoasă și visătoare, care este în același timp calmă, exprimând o deplină siguranță de sine și o seninătate desăvârșită. Privită mai îndelung, privirea ei devine mândră și rece, dar pare a se încălzi din nou de lumina unui ușor surâs¹. Acest surâs deosebit de risul zgomotos și brutal întâlnit în vechea artă, este „un produs al civilizației noi, al momentului când dezvoltarea societății ia tot mai mult drumul spre inteligență și umanitate, spre respectul femeii, a cărei importanță în comunitate crește tot mai mult”².

După ce am analizat împreună tabloul Mona Lisei și am stabilit de ce este o capodoperă și de ce ne place, am trecut la alt mare pictor, Rafael. Prezentându-le elevilor câteva trăsături generale ale operei acestuia, le-am arătat tabloul *Madonei del Belvedere* și al *Madonei Sixtine*. Am cerut apoi elevilor să analizeze ei tablourile respective, așa cum procedasem cu Mona Lisa.

Elevii au dat la iveală idei frumoase, au afirmat, de pildă, că în aceste tablouri este pregnant sentimentul dragostei de mamă, că dragălaşenia copiilor și duișia mamei sînt evidente.

Epoca aceasta a dat alături de Leonardo da Vinci și Rafael pe Michelangelo Buonarroti, care a fost mare pictor, mare arhitect și cel mai mare sculptor al Renașterii, o personalitate multilaterală care a făurit capodopere de o măiestrie incomparabilă. Ne-am oprit îndeosebi la reproducerea picturii executată de acest titan pe plafonul Capellei Sixtine. Deși tema este religioasă, pictura lui Michelangelo reflectă izbitor drama societății omenеști sfîșiată de contradicții. Oamenii lui sînt italieni contemporani cu el și mulți sînt săraci, după cum singur i-a spus chiar papii Iuliu al II-lea.

Pe cînd pictura se apropia de sfîrșit, papa i-a obiectat aspectul prea sobru al coloritului: „Ar trebui să pui puțin aur. Capela mea o să pară destul de sărăcăcioasă”³. La această sugestie, Michelangelo i-a răspuns că aceia pe care i-a pictat sînt niște bieți sărmani.

Am subliniat munca încordată plină de pasiune a pictorului. Vreme îndelungată el a lucrat din zori și pînă tîrziu în nopte, dormind de cele mai multe ori îmbrăcat pe schelă, mîncînd foarte puțin, doar o dată pe zi, cînd întrerupea munca. Această muncă de patru ani l-a epuizat, iar nevoia de a privi în sus ani de zile cît a pictat capela Sixtină „i-a slăbit într-atîta vederea, încît multe luni după terminarea lucrării el nu putea privi un desen sau o scrisoare fără să le ridice deasupra capului”⁴.

Vorbînd despre sculptorul Michelangelo, le-am arătat elevilor reproducerile sculpturilor *David*, *Moise* și *Robiu*. Elevii au descris aceste sculpturi, scoțînd în evidență vigoarea bărbătească, hotărîrea în mișcări, siguranța privirii, în special la David și Moise. David, departe de a reprezenta un erou biblic, este un adevărat simbol al luptei florentinilor pentru libertate, „un simbol al bărbăției de care trebuie să fie însuflețiți cei care conduc lupta de apărare a orașului”, după cum spune Giorgio Vasari⁵. Cînd l-am prezentat pe Moise, am arătat că această statuie

¹ Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 166.

² *Ibidem*.

³ Paul Constantinescu, *op. cit.*, p. 26

⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵ *Ibidem*, p. 18.

este monumentală îndeosebi prin tensiunea și dinamismul ei interior, că ea exprimă prin excelență tumultul sufletesc al lui Michelangelo. Este un adevărat poem al energiei umane. Avînd reproducerea în față, am scos în evidență faptul că opera nu are nimic funerar, că trăiește în eternitate, fiind pătrunsă de cel mai grandios și mai autentic spirit omenesc.

În partea ultimă a lecției am amintit elevilor despre Van Eyck (*Portretul unui necunoscut*) și de tablourile lui El Greco pe care am hotărît să le analizăm la Muzeul de artă.

După prezentarea succintă a principalilor reprezentanți ai Renașterii cultural-artistice și a operelor lor, elevii au subliniat importanța acestei epoci în istoria omenirii.

Am repetat în concluzie că burghezia a putut realiza această revoluție în cultură și știință fiindcă reprezenta pe atunci progresul față de feudalismul decedent. S-au creat atunci capodopere culturale care au intrat în patrimoniul spiritual al omenirii. Acestea erau însă destinate, în epoca în care au fost create, numai claselor dominante.

Lecția a fost încheiată cu aprecierea făcută de Engels că Renașterea a însemnat „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte cunoscuse pînă atunci omenirea, o epocă care avea nevoie de titani și care a generat titani, titani ai gândirii, ai pasiunii și ai caracterului, ai multilateralității și ai erudiției”¹.

La sfîrșitul lecției am programat cu elevii să vizităm în prima duminică, după ora noastră, Galeria de artă pentru a putea vedea în original *Portretul unui necunoscut* și cîteva picturi ale lui El Greco. Înainte de a vizita Galeria de artă am citit elevilor cîte ceva despre pictura lui El Greco și am subliniat importanța ei, căci în oră amintisem numai unele dintre picturile sale. La fața locului le-am explicat cum trebuie să privească și să aprecieze un tablou. Acest lucru l-am făcut în special în fața picturilor lui El Greco, care i-a impresionat puternic atît prin coloritul lor splendid, cît și prin expresivitatea figurilor.

N-am vizitat decît sălile în care era expusă pictura Renașterii, căci aceasta fusese tema fixată și în legătură cu ea ne-a dat explicații suplimentare și ghidul muzeului. Această vizită a fost un prilej de recapitulare a celor învățate în ora de curs și de îmbogățire a cunoștințelor.

Lecția intitulată „Dezvoltarea culturii universale între anii 1789 și 1871” s-a desfășurat tot cu sprijinul clasei. Perioada dintre 1789 și 1871 este străbătută de transformări economice, de frămîntări politice și sociale, pe care elevii le cunoșteau: de cunoștințele acestea ne-am folosit la tot pasul în cursul lecției. Ei au arătat că în acest timp se dezvoltă intens capitalismul. Burghezia, clasă progresistă în această vreme, în dorința ei de a cuceri și a stăpîni natura în scopul cîștigului, a sprijinit dezvoltarea științei, punînd-o în slujba dezvoltării economice. Tot în măsura impusă de interesele de clasă ale burgheziei, statul burghez s-a îngrijit de organizarea învățămîntului superior pe baze realiste, mult mai legat de viață, de organizarea laboratoarelor, bibliotecilor. Această subliniere este foarte importantă pentru înțelegerea ideii că știința, școala, producția au fost sprijinite de statul burghez în măsura în care-i erau necesare.

Le-am cerut elevilor să-și amintească de loviturile nimicitoare pe care le-a dat revoluția franceză feudalismului în totalitatea lui, de faptul că revoluția

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 20, p. 330.

a distrus barierele ridicate de forțele obscurantiste, de biserică și de statul feudal în calea progresului. Urmarea acestui fapt a fost dezvoltarea științelor moderne, care puneau mare preț pe cercetarea făcută prin observație și experiență.

Folosind cunoștințele elevilor acumulate la lecția privind „Apariția socialismului științific”, am stabilit împreună că filozofia marxistă are un rol deosebit și în dezvoltarea științei și culturii umane din secolul al XIX-lea. O altă idee accentuată în cadrul acestei lecții este strânsa legătură dintre știință și tehnică; tehnica a pus științei mereu probleme noi de cercetat, iar noile descoperiri științifice au deschis mereu alte căi tehnicii și industriei. Exemplul dat în legătură cu forța aburului a fost dezvoltat de elevi, care, folosind cunoștințele de la fizică, au vorbit de motorul cu aburi și de folosirea lui la nave maritime și la locomotive. Această tehnică dezvoltată a cerut noi cercetări în legătură cu energia calorică.

După ce am fixat aceste câteva generalități, am cerut elevilor să arate ce științe se vor dezvolta în secolul al XIX-lea. Cu multă ușurință au vorbit despre matematică, fizică, științele naturii și despre aportul diferiților savanți la dezvoltarea acestor științe. Ne-am oprit mai mult asupra lucrării lui Darwin *Originea speciilor*, prin care marele savant a demonstrat evoluția lumii vii de la inferior la superior și despre care elevii și-au amintit, folosind cunoștințele dobândite la lecția „Apariția socialismului științific”.

În domeniul filozofiei am arătat că filozofia timpului este străbătută de lupta dintre cele două concepții idealism și materialism; în secolul al XIX-lea s-au copt însă condițiile istorice pentru apariția marxismului. Atât am enunțat în această problemă, care a fost adâncită apoi de elevi. Ei s-au bazat pe cunoștințele anterioare („Apariția socialismului științific”) și au relevat contribuția lui Hegel și Feuerbach în dezvoltarea filozofiei, cât și elementele preluate de Marx și Engels de la ei și dezvoltate pe o treaptă superioară.

Marx și Engels au revoluționat filozofia și au pus-o în slujba transformării societății omenești. Ei au creat concepția despre lume a clasei muncitoare, au creat socialismul științific.

Toate transformările perioadei respective au fost oglindite și în literatură. Această literatură nouă era cerută de societatea ieșită din revoluțiile burheze. După ce am explicat că dezvoltarea creațiilor artistice a cunoscut două curente: romantismul și realismul, și după ce am creionat trăsăturile lor, am cerut ca elevii să aducă completări, folosind cele însușite la limba română și în cadrul cercului literar din școală. Am discutat împreună despre Byron, Shelley, Heine sau Pușkin.

Atunci când am vorbit de poemele dramatice *Evgheni Oneghin* și *Ruslan și Ludmila* de Pușkin, le-am spus că acestea i-au inspirat pe Ceaikovski și Glinka în operele cu același nume, recomandându-le elevilor cu toată căldura să le vadă. De asemenea le-am propus ca la sfârșitul săptămânii să ascultăm în școală, imprimate pe discuri, câteva arii din operele amintite, fapt primit și realizat cu multă bucurie de elevii clasei a X-a.

Vorbind apoi despre realism, am arătat că el este reprezentat mai ales de romanul francez, englez, de romanul și teatrul rus. Urmărind caracteristicile realismului expuse de elevi, am prezentat în fața lor doi mari reprezentanți ai realismului din secolul al XIX-lea: Honoré de Balzac și Charles Dickens.

Balzac a prins foarte bine în opera sa aspectele societății franceze din timpul cîrmuirii bancherilor, cînd burghezia „a pus, în locul exploatării voalate de iluzii religioase și politice, exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală”¹. Am exemplificat această exploatare deschisă printr-un citat din romanul *Iluzii pierdute* care se referă la felul în care David Sechard este spoliat de invenția sa prin manevrele industriașului Cointet: „Cînd un biet om de geniu descoperă ceva... îi împrumuți trei mii de franci și-l chinuiești pînă îți cedează secretul cu totul sau în parte, căci n-ai de-a face decît cu conștiința ta, și conștiința ta nu te duce la pușcărie”².

Critica lui Balzac este actuală astăzi pentru societatea capitalistă unde sînt frecvente asemenea situații.

M-am referit apoi la o altă idee pe care o dezbate Balzac în multe din operele sale: aceea că banii în orînduirea capitalistă au un rol nefast. Ei îți oferă castele, titluri, glorie, dar te pot și dezumaniza. Banii otrăvesc relațiile de familie ca în *Eugenie Grandet*, sau relațiile dintre părinți și copii, ca în *Moș Goriot*. Balzac biciuiește relațiile de familie în regimul capitalist prin spusele lui Moș Goriot: „Cu bani cumperi orice, chiar și pe copiii tăi”³.

Am considerat util să le fac cunoscută elevilor aprecierea lui Engels asupra operei lui de seamă *Comedia umană*, pe care o consideră o excelentă istorie realistă a societății franceze între anii 1816 și 1848. Din această istorie, spune Engels, „am învățat mai mult decît din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii, luați laolaltă”⁴.

Pe aceeași linie am mers cînd am vorbit de Charles Dickens, cu singura deosebire că am început cu prezentarea unui citat din romanul acestuia *David Copperfield*, în care scriitorul își exprimă revolta față de societatea inumană ce exploata la sînge pînă și pe copii. „Nu înțeleg — spune David — cum a fost cu putință să fiu aruncat cu atîta ușurință în viltoarea vieții la o vîrstă atît de fragedă. Mi se pare foarte ciudat că nu s-a găsit nimeni să ia apărarea unui copil bine înzestrat, care avea o deosebită putere de observație, care se dovedise ager la minte, vioi, gingaș, deși fusese atît de timpuriu lovit și sufletește”⁵.

Elevii cunoșteau romanul acesta și au subliniat cu exemplificări bogate alte aspecte din viața grea a micului David sau ale lui Smike din romanul *Nicholas Nickleby*, trăgînd concluzii juste cu privire la societatea engleză criticată de Dickens.

Cu ironia lui fină, Dickens a atins racilele societății capitaliste de la jumătatea secolului al XIX-lea, însă nu a văzut remedierea răului decît făcînd apel la umanitate, la dreptate, la milă față de cei oropsiți.

În cadrul lecției m-am oprit numai asupra acestor figuri reprezentative, urmînd ca elevii să-și completeze cunoștințele cu ajutorul manualului și al lecțiilor particulare. Nici nu s-ar fi putut cuprinde mai mult în lecție. Am consi-

¹ K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, ed. 8, București, Edit. politică, 1962, p. 35.

² Balzac, *Opere*, vol. I, București, E.S.P.L.A., 1955, studiu introductiv, p. 25.

³ *Ibidem*, p. 26.

⁴ K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură*, p. 137.

⁵ Charles Dickens, *David Copperfield*, vol. I, București, Edit. tineretului, 1957, p. 8.

derat întotdeauna că este mai util să prezint în lecțiile de cultură, încadrați în epocă, câțiva reprezentanți cu operele lor. astfel ca elevii să înțeleagă ideea de bază că transformările economice și politice influențează dezvoltarea culturii decât să menționez multe nume de poeți, scriitori, artiști etc. fără a face caracterizările necesare.

Prezentînd dezvoltarea muzicii în perioada 1789—1871. am căutat să-i relev importanța, conținutul. În această epocă, numele lui Ludwig van Beethoven strălucește mai mult decât al oricărui alt muzician. A spune însă că este „primul dintre muzicieni este totuși prea puțin. El este cel mai viteaz purtător de cuvînt al artei moderne. Este cel mai mare și cel mai bun prieten al celor ce suferă”¹. După citarea cuvintelor lui Romain Rolland, am subliniat în fața elevilor, dragostea lui Beethoven de adevăr, de libertate, dragostea de oameni și bucuria de a trăi, sentimente ce străbat opera lui de la un capăt la altul. Am exemplificat această idee cu *Simfonia a III-a, Eroica*. Vorbindu-le despre această simfonie, am arătat că Beethoven, fiind adept al libertății și al independenței naționale, înțelegea că toți cetățenii au dreptul să ia parte la cîrmuirea statului. Urmărind cu interes evenimentele din Franța, el nădăjduia că primul consul va institui votul universal, va întări regimul republican. De aceea el îi închină *Simfonia „Eroica”,* în 1804, lui Bonaparte. Cînd Beethoven a aflat de încoronarea lui Napoleon, a strigat furios: „Nu-i decît un om de rînd și atîta tot”. Cuprins de mînie, a rupt fila cu dedicație și a scris alta. „Simfonia eroică..., închinată amintirii unui mare om”². Aceste amănunte au fost primite cu mult interes de elevi, care au înțeles alesele simțăminte ale lui Beethoven pentru oameni și pentru progres. Am subliniat totodată tăria de caracter a acestui titan al simfoniei; trecînd peste suferințele fizice și morale, el a dat omenirii opere nepieritoare în care un loc de frunte îl deține *Simfonia a IX-a*, simfonia bucuriei de a trăi. Cu această simfonie își încheie astăzi lucrările sesiunile O.N.U. și cele ale Consiliului Mondial al Păcii.

În cadrul aceleiași ore am acordat atenția cuvenită și muzicii de operă, exemplificînd-o cu operele lui Giuseppe Verdi. Am vorbit despre importanța socială a operelor lui Verdi, de legăturile adînci ale muzicii lui cu cîntecul popular italian. Ariile și corurile din operele sale erau cîntate în toată țara, devenind cîntece revoluționare. De multe ori cu prilejul prezentării operelor sale izbucneau în mod spontan demonstrații cu caracter politic, cum ar fi cazul operei *Nabucco*, în al cărei subiect italienii au văzut suferințele poporului lor sub jugul străin, în corul evreilor o puternică manifestare de protest împotriva acestei asupririi. Cuvintele generalului roman Aetius: „Ia-ți lumea întregă, numai Italia să mi-o lași mie”, (din opera *Attila*), au provocat exclamații puternice ale publicului: „Pentru noi, pentru noi Italia”³. Sentimentul acesta al dragostei de patrie și de libertate este puternic și în *Aida*, în special aria Nilului este semnificativă în acest sens.

¹ Romain Rolland, *Viața lui Beethoven*, București, Edit. tineretului, 1957, p. 61.

² *Ibidem*, p. 30.

³ L. Solovțova, *Verdi*, Edit. muzicală, 1960, p. 67.

În concluzie, în etapa progresistă a burgheziei, cultura, știința și tehnica au cucerit importante victorii, realizându-se opere de seamă în aceste domenii, care au contribuit incontestabil la progresul omenirii.

Un loc de o importanță deosebită îl ocupă lecția intitulată „Revoluția culturală”. Revoluția socialistă este prin însăși natura ei cea mai adâncă revoluție pe care a cunoscut-o vreodată omenirea. Folosind atât cunoștințele elevilor din lecțiile anterioare de istorie, cât și pe cele de socialism științific în legătură cu revoluția socialistă, am stabilit împreună domeniile în care se desfășoară această revoluție: politic, social-economic și cultural.

Intrucât singurul mijloc de înlăturare a societății capitaliste este revoluția socialistă, apariția conștiinței socialiste și formarea omului nou sînt indisolubil legate de lupta pentru făurirea acestei revoluții. Transformările uriașe din domeniul politic și economic atrag după ele transformări importante în ideologia și cultura societății. Prin urmare, revoluția socialistă se desfășoară și pe tărîm cultural, fiind o necesitate obiectivă a construcției socialiste.

Am analizat cu elevii această necesitate obiectivă, pornind de la cunoștințele lor despre bază și suprastructură. În cursul creării bazei economice socialiste se formează și suprastructura corespunzătoare. În timpul desfășurării revoluției culturale iau naștere elementele suprastructurii socialiste și de aceea revoluția culturală este legată de făurirea suprastructurii socialiste. Această revoluție determină schimbări fundamentale în conștiința socială, schimbări fără de care nu se poate construi noua orînduire. Ideile socialismului pătrund în mase și devin astfel o forță materială. Deci creșterea continuă a conștiinței socialiste este o sarcină fundamentală a revoluției culturale.

Pornind de la cunoștințele elevilor dobîndite în orele de socialism științific, am arătat că revoluția culturală trebuie să lichideze ideologia burgheză și rămășițele ei ce mai dăinuie în mintea oamenilor, să înfăptuiască saltul de la înapoierea culturală a majorității poporului la o cultură înaintată a întregului popor, să valorifice critic moștenirea culturală și s-o îmbogățească cu noi valori, să formeze o intelectualitate legată de popor.

Aceste probleme mari pe care le ridică revoluția culturală nu se pot rezolva de la o zi la alta. Rezolvarea lor cere o perioadă istorică mai îndelungată. „Pe plan politic — spune V. I. Lenin — poți învinge, într-o perioadă de agravare a crizei, în câteva săptămîni. În război poți învinge în câteva luni, dar pe plan cultural nu poți învinge într-un asemenea termen; prin însăși natura lucrurilor, aici este nevoie de un termen mai îndelungat”¹.

Partidul Comunist Român, înarmat cu învățătura marxist-leninistă și pornind de la situația grea moștenită de la regimul trecut, a întocmit un plan de măsuri pentru rezolvarea sarcinilor revoluției culturale. Au fost chemați toți oamenii de cultură, întregul popor, să se angajeze cu întreaga lor capacitate de muncă și de creație în lupta pentru victoria revoluției culturale și s-a trecut la o nouă organizare a tuturor instituțiilor culturale.

Le-am vorbit elevilor de măsurile luate de partid în vederea înfăptuirii revoluției culturale. Un rol deosebit l-au avut sarcinile trasate de Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945, printre care lichidarea analfabetismului și reorganizarea întregului învățămînt pe baze democratice.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, București, E.S.P.L.P., 1957, p. 61.

Înainte de Eliberare, România ocupa după o statistică din 1931 a Ligii Națiunilor, din punctul de vedere al neștiinței de carte locul al doilea din 56 de țări, avînd înaintea ei doar Turcia. În România existau peste 4 000 000 de analfabeți, adică doi neștiutori de carte la cinci locuitori de vîrstă școlară. Lichidarea analfabetismului a fost o sarcină importantă, îndeplinită cu toată răspunderea de învățători, profesori și alți oameni de cultură.

Cînd le-am vorbit elevilor de reorganizarea învățămîntului pe baze democratice, m-am oprit în special asupra reformei învățămîntului de la 3 august 1948, care a legat învățămîntul de nevoile economiei și culturii noastre. La baza fiecărui obiect de învățămînt a fost pusă concepția marxistă despre lume, fiecărui obiect căpătînd astfel un adînc conținut științific.

În etapa actuală de dezvoltare a societății noastre, „unul din obiectivele importante ale politicii partidului și statului nostru îl constituie *dezvoltarea și perfecționarea continuă a învățămîntului de toate gradele*“¹. Baza materială a învățămîntului s-a dezvoltat în mod corespunzător: școli noi de toate gradele, școli de specialitate, cămine, internate, burse, pregătirea pentru prelungirea duratei învățămîntului obligatoriu, manuale gratuite pentru elevii claselor I—XII, toate acestea arătînd că școala a devenit un bun al întregului popor.

În astfel de condiții, învățămîntul din țara noastră, „șezat pe temelia concepției înaintate despre natură și societate..., joacă un rol de seamă în formarea tinerelor generații și educarea omului nou, în ridicarea nivelului cultural și de conștiință al întregului popor, în spiritul înaltelor idei ale umanismului socialist“².

O deosebită importanță pentru dezvoltarea economiei noastre naționale o au și cercetările științifice. Știința stă la baza construcției socialismului, ea contribuind „la întărirea continuă a forței economice a patriei, la dezvoltarea întregii societăți“³. Cercetările științifice trebuie să dea lucrări la nivelul tehnicii mondiale.

În această lecție am dat numeroase exemple privind realizările tehnicii noastre spre a le întări elevilor atît sentimentul de mîndrie pentru progresul patriei socialiste, cît și simțul de răspundere față de pregătirea lor pentru a stăpîni și duce mai departe acest progres.

Am subliniat că și în domeniul literaturii s-au produs schimbări radicale. Scriitorii oglindesc în creațiile lor tot ce este nou, toate transformările prin care trece țara noastră, progresul nemaiîntîlnit. După ce am enunțat aceste idei, am dat cuvîntul elevilor, care, folosind cunoștințele de literatură română, au vorbit despre tematica literaturii noastre, despre reprezentanții ei de seamă. La acest punct al lecției am lucrat numai cu elevii, care au subliniat toate trăsăturile literaturii noastre noi. Am completat că literatura, fiind un domeniu cu un pregnant conținut ideologic, are un rol activ în formarea conștiinței socialiste. Am vorbit apoi elevilor despre avîntul artelor plastice, amintind împreună cu ei operele importante (o parte din ele au fost văzute la Galeriile de artă sau cu prilejul unor deplasări speciale în diferite puncte ale capitalei).

¹ N. Ceaușescu, *Raport la cel de al IX-lea Congres al P.C.R.*, p. 51.

² *Ibidem*, p. 51—52.

³ *Ibidem*, p. 50.

O caracteristică a culturii din țara noastră este faptul că ea a devenit un bun al tuturor oamenilor muncii. Regimul nostru a creat o bază materială fără precedent pentru transformarea culturii într-un bun al maselor. După ce am vorbit despre multiplele mijloace de răspîndire a culturii, m-am oprit asupra cărții, subliniind că la îndemîna oamenilor muncii stă astăzi un număr impresionant de cărți științifice, tehnice, politice, beletristice, opere atît din literatura noastră clasică și contemporană cît și din cea universală.

După datele U.N.E.S.C.O., țara noastră ocupă azi unul dintre primele locuri din lume în privința traducerilor. În legătură cu acestea am citat părerea ziarului grec „Avghi”, care subliniază următoarele: „În România, lucrurile sînt surprinzătoare în ceea ce privește cartea. Milioane de volume se află la dispoziția publicului cititor, din toate categoriile, de la operele clasice ale literaturii mondiale pînă la operele contemporane ale scriitorilor autohtoni și ale autorilor de seamă din Răsărit cît și din Apus. În ceea ce privește prețul cărților, acestea sînt extrem de ieftine. La fiecare colț de stradă vezi librării cu emblema «Librăria noastră», care întotdeauna sînt pline cu cetățeni de toate vîrstele, care caută cărțile preferate”.

Elevii au fost impresionați de aprecierile făcute de străini asupra dezvoltării culturii din țara noastră. Materialele prezentate în clasă au avut menirea să întărească sentimentul lor de mîndrie pentru realizările României socialiste.

Am relevat totodată că un rol deosebit de important în formarea conștiinței socialiste îl are răspîndirea ideologiei marxist-leniniste în rîndul maselor. De aceea s-au editat în milioane de exemplare operele marilor clasici ai proletariatului: Marx, Engels și Lenin.

Multe opere și publicații apar și în limbile naționalităților conlocuitoare. Pe lîngă numeroasele teatre de pe cuprinsul țării, funcționează la Tg.-Mureș, Cluj, Timișoara și Brașov, teatre în limbile maghiară și germană. În țara noastră se aplică principiul culturii naționale în formă și socialistă în conținut.

Explicațiile au fost însoțite de material ilustrativ (vederi din țară etc.), fapt care a contribuit la fixarea mai adîncă a cunoștințelor transmise.

Dacă în trecut, România era cunoscută îndeosebi prin rapsodiile lui George Enescu, astăzi țara noastră este cunoscută și apreciată pînă departe peste granițele ei, datorită politicii duse de partid și guvern, datorită realizărilor obținute.

Pornind de la aceste realități, am subliniat scopul nobil și eforturile partidului nostru în direcția ridicării culturale a poporului, constructorul socialismului în țara noastră.

În concluzie am arătat cu toată convingerea că putem fi mîndri că România socialistă, țară cu o puternică economie, a devenit România unei înalte culturi, care asigură omului o înaltă dezvoltare spirituală, dătătoare de mari bucurii, de mari satisfacții sufletești.

În general, lecțiile de cultură se desfășoară sub formă de prelegere, folosind ora în întregime. Este însă adevărat că, atunci cînd se iau în discuție probleme cunoscute parțial de elevi, participarea lor devine tot mai activă, ei căpătînd în felul acesta încredere în forțele lor. Acest procedeu îi determină să citească mai mult, să fie interesați a-și îmbogăți cunoștințele, a-și lărgi orizontul intelectual.

În cadrul lecțiilor de istorie a culturii trebuie să ne străduim să-i convințem pe elevi că numai muncind cu perseverență își pot forma o cultură adevărată, temeinică, așa cum cere dezvoltarea societății noastre. La aceste ore se poate face în special legătura cu cunoștințele lor de fizică, chimie, științe naturale, limbă română, economie politică și socialism științific. Realizarea acestui lucru necesită în primul rând o pregătire specială a profesorului.

În munca pentru realizarea orelor de cultură, profesorul trebuie să se pregătească bine în diferite domenii ale științei și culturii, întrucât numai pe această bază se poate solicita participarea elevilor la discuții. Nu se poate discuta despre legile mecanicii fără a le cunoaște măcar în linii generale, despre romantism în artă, în literatură fără a-i cunoaște trăsăturile, despre pregătirea ideologică a revoluției burgheze franceze fără a cunoaște în primul rând, iluminismul și materialismul francez din secolul al XVIII-lea. etc. Astfel, luând în discuție probleme variate, elevii înțeleg utilitatea cunoștințelor, că ceea ce au asimilat la economie politică, fizică, limba română poate fi folosit și la orele de istorie, că este necesară pregătirea lor multilaterală.

Ținem să mai menționăm că la lecțiile de cultură am reușit să cultivăm dragostea pentru muzica simfonică și de operă (ceea ce a dus la formarea cercului de muzică simfonică în școală), în general dragostea elevilor pentru artă. Cea mai mare satisfacție am avut-o atunci când la cererea elevilor a început vizitarea Gale-riilor de artă ale Republicii Socialiste România (multe duminici la rând) și mai ales atunci când elevii au început să-și spună părerea despre o pictură sau alta.

Întotdeauna am socotit că lecțiile de cultură cer o pregătire deosebită și multilaterală. De aceea în pregătirea lor trebuie avut în vedere în primul rând locul fixat de materialismul istoric noțiunii de cultură, raportul dintre cultură și conștiința socială, dintre bază și suprastructură.

La lecțiile de cultură din istoria României este necesar să fie folosite cele mai noi documente de partid, în așa fel încât elevii să înțeleagă politica înțeleaptă a partidului nostru de formare a omului nou, multilateral pregătit.